

Kirjallisuutta.

Tutkimus inkeroisurteesta.

ANTTI SOVIJÄRVI: **Foneettis-äännehistoriallinen tutkimus Soikkolan inkeroisurteesta.** Suomi-kirjan eripainoksia 5. Uusi sarja. Helsinki 1944. 235 siv.

Professori ANTTI SOVIJÄRVEN äsken ilmestynyt tutkimus Soikkolan inkeroisurteesta on ensimmäinen sitten vuoden 1885, jolloin ilmestyi VOLMARI PORKAN ansiokas väitöskirja, päivän valon nähnyt tutkimus, joka perustuu uuteen, itse kerättyyn lähdeaineeseen. Täten se todella lisää tietojamme mielenkiintoisesta inkeroisurteesta, jonka asemasta itämerensuomalaisessa murrepiirissä on lausuttu eri suuntiin käyviä arveluja.

Teos alkaa 26 sivun laajuisella foneettisella johdannolla, jossa ensiksi esitellään murteen tärkeimmät kvantiteettivaihtelut kokeellisfoneettisin mittauksin valaistuina. Senjälkeen selvitetään vaihtelujen alkusyyt ja kehitys. Lopuksi esitetään eräitä äänneiden kvaliteettia koskevia huomioita. Tämä osa tarjoaa pätevän asiantuntijan kirjoittamana — tekijähän on Helsingin yliopiston fonetiikan oppituolin haltija — luotettavan ja valaisevan kuvan tämän varsinkin kvantiteettisuhteiltaan erittäin mielenkiintoisen murteen fonetiikasta. Pääpiirteissään murteen kvantiteettisuhteet ovat kyllä tulleet selvitettyiksi jo Porkan äsken mainitussa tutkimuksessa, mutta Sovijärven esitys sisältää kuitenkin paljon lisiä ja täsmennyksiä siihen, mitä aikaisemmin olemme tämän murteen äännesuhteista tienneet.

Tutkimuksen äännehistoriallinen osa alkaa 59-sivuisella konsonanttien historialla, jonka jälkeen vokaalien historia saa osakseen 91 sivua. Tämä äännehistoriallisissa esityksissä epätavallinen sivumäärien suhde johtunee osittain siitä, että konsonantismia käsittelevä osa on aikoinaan (v. 1934) kirjoitettu laudaturtutkielmaksi ja vokalismin esitys taas aloitettu vasta monta vuotta myöhemmin. Murteen asemaa valaisevat teoksen loppuun liitetyt yleiskatsaukset: Soikkolan murre Hevaan ja Ylä-Laukaan murteisiin verrattuna ja Inkeroisurteen asema suomen murteisiin ja karjalaan nähden. Lopuksi seuraa vielä 7 sivua kielennäytteitä (valitettavasti vain muiden tekstien pohjalla tehtyjä käännöksiä) ja lyhyt saksankielinen referaatti teoksesta.

Äännehistorian esitys perustuu valaisevaan ja varsinkin sanastollisessa suhteessa mielenkiintoa herättävään esimerkkiaineeseen. Soikkolan murteen nykyisestä äännekannasta saa teoksen avulla luotettavan ja ilmeisesti varsin täydellisen kuvan. Tekijä ei kuitenkaan ole aivan yhtä hyvin perehtynyt äännehistorialliseen tutkimukseen kuin fonetiikkaan. Tämän seikan joutuu siellä täällä jonkin yksityisseikan tai johtopäätöksen yhteydessä toteamaan. Useat teoksen pikku kompastuksista ovat sellaisia, että ne asiantunteva lukija ilman muuta oikaisee, joten ne voisi jättää sen varaan, mutta kun teosta joutuvat varmaan myös opiskelijat käyttämään lähte-

nään ja ehkä ohjeenaankin opinnäytteitä kirjoittaessaan, on ehkä paikallaan, että heidän varaltaan tällaisistakin asioista mainitaan.

Virheellisiä tai väärässä paikassa mainittuja esimerkkejä ovat seuraavat: *krebittä* 'vahvistaa, lujittaa, korjata' on (s. 38) esitetty omaperäisenä *kr*-sanana; se on kuitenkin lainattu ven. sanasta *крьпнуть*. *tširkka* 'eräs lasten leikkipeli, pieni puukappale, jota »sirikka«-pelissä käytetään' mainitaan (s. 49) omaperäisenä sanana. Se on niinikään venäläinen laina: ven. (Dal) *чирокъ* 'игра, и чурочка, кляпъ, чижъ, по коему бьютъ палкою, и онъ взлетываеть'. *revoi* 'kettu' (s. 96) ei kelpaa esimerkiksi kantasuomen *e*:n edustuksesta; vir. *rebane*, liiv. *rëbbi* osoittavat, että sanan ensi tavussa on ollut *e*. Samoin *pēntarat* 'pientareet' (s. 109) on ilmeisesti alunperin *ē*:llinen sana, vir. *peenar*, vatj. *pēntārā*, liiv. *piendrāks*, eikä siis oikein sovi osoittamaan kantasuomen *ē*:n edustusta enempää kuin myöskään samassa yhteydessä mainittu *kero* (~ *olsakero*) 'otsa', vrt. vir. Wied. *kōrva-keerud*, *kōrva keeru kohad* 'Schläfen'. Pois olisi tästä kohdasta jätettävä edelleen *kēhuq*, koska siinäkin ilmeisesti kantasuomessa on ollut *ē*, vrt. vir. *keema*, liiv. *kiedē* (vatj. *tšihub*). S. 115 mainitut *suima* 'kokous', *suimada* 'keskustella' ovat niin myöhäisiä venäläisiä lainoja (ven. *сумá*, *сумá*; samaa juurta kuin puolan *sejm*), että ne olisi pitänyt jättää pois kantasuomen *u*:sta puhuttaessa. *ruiikkoī* 'rokko', joka mainitaan myös *u*:ta edustamassa, on todennäköisesti < **ruvikkoī* < **ruβikkoī* (ks. MÄGISTE Rosona murde pääjööned s. 33); *v*:n katoon nähden vertaa *süvempi* > *süemb* s. 80. S. 55 palautetaan sana *seoittaēz* alkumuotoon **sehoittaessa*, mikä tietysti on väärin, koska ensi tavussa on kantasuomessa ollut *e*, kuten vir. *segab*, vatj. *setšāb*, liiv. *s'egub* osoittavat. S. 72 esitetään, että *hummar* 'huhmar' palautuu alkumuotoon *huhmar*. Tavunloppuinen *h* on tässä sanassa kuitenkin myöhäinen, vrt. mordv. *tšovar*, tšer. *šū-er* jne., joten ei ole mitään syytä johtaa *mm*:ää *hm*:stä. Aikaisempaan *mm*:ään palautuu muuten myös vepsän *humbar*, joka Kettusen mukaan (LVHA I s. 86) on »ebaselge». Vepsän *b* on syntynyt sekundäärisesti sisäheittomuodoissa: **hummarēn* > **humrēn* > *humbren* (myös lähtömuoto **hūmarēn* antaisi saman tuloksen etelä- ja keskivepsässä), joista *b* on yleistetty koko paradigmaan.

Paha äännehistoriallinen kompastus on tekijälle sattunut tutkittavan murteen refleksiiviverbien muotojen selvityksessä. Hän palauttelee näitä muotoja kantasuomalaisiin lähtöasuihin seuraavaan tapaan: (s. 62) *peššizin* < **pesiēsīn* 'peseodyin', *hoitist* < **hoitiēssut* 'väistynyt', *heittiskä* < **heittieskäi* 'heittäytykää', (s. 42) *istussa* < *istūssak* < **istuēstak* 'istuutua' jne. ja puhuu useassa kohden kantas. **iē(s)*-, **iē(s)*-vartaloi-
sta refleksiiviverbeistä. TUNKELO on jo v. 1924 artikkelissaan »Eräistä suomen, karjala-aunuksen ja vepsän refleksiivituunnuksista» (SUST LII ss. 352—386) antanut näistä muodoista oikean selityksen, jonka mukaan niissä esiintyvä pitkä *ī* on peräisin sellaisista muodoista kuin **peseden* > *peššin* 'peseodyn' ja *s* sellaisista oletettavista imperfektimuodoista kuin **pesedin* > **pesesin* ja tästä preesensin pitkän vokaalin yleistämisen jälkeen *peššizin*. *īs* aines on sitten käsitetty erikoiseksi refleksiivisyyden merkiksi ja yleistetty useihin muotoihin, mm. I infinitiiviin ja II partisiippiin. Pitkä *ū* taas on syntynyt *u*-vartaloisten preesensissä: **istuden* > *īssūn* 'istundun'. Ellei tekijä ole Tunkelon artikkelia tuntenut, olisi odottanut,

että opettaja yliopistollista opinnäytettä tarkastaessaan olisi siitä huomauttanut. Silloin eivät tuollaiset mahdollottomat lähtömuodot olisi jääneet teosta rumentamaan.

Usein herättävät tekijän äännehistorialliset arvelut ja päätelmät lukijassa halua vastaväitteisiin. Muutamat tällaiset kohdat otetaan seuraavassa puheeksi.

Kantasuomen pääpainollisen tavun pitkien keskikorkeiden vokaalien edustajina inkeröismurteessa ovat nykyisin \bar{o} , $\bar{ö}$, \bar{e} , paikoin \bar{u} , $\bar{ü}$, \bar{i} . Tämän edustuksen Sovijärvi, kuten jo aikaisemmin Kettunen, selittää siten, että inkeröismurteessakin olisi aikaisemmin ollut diftongiedustus, joka sitten vatjan vaikutuksesta olisi korvattu pitkillä vokaaleilla. Sovijärvi katsoo, että jos OJANSUUN tavoin otaksuttaisiin inkeröismurteen nykyisen edustuksen kehittyneen diftongiutumattomista vokaaleista, »niin emme löytäisi pätevää tai uskottavaa syytä siihen, mistä vokaalien nykyinen kvaliteetikanta aiheutuisi». Löytäisimmekö sitten paremman syyn, jos otaksuisimme käyneen niin, kuin Sovijärvi olettaa? Inkeröismurteessa siis olisi ensi tavussa diftongit *uo*, *üö*, *ie* ja taas vatjassa, jonka vaikutus alkaisi tuntua, \bar{o} , $\bar{ö}$, \bar{e} (\bar{e}). Jos nyt inkeröismurteen edustus todella alkaisi muuttua vatjan vaikutuksesta, niin odottaisi kai silloin, että ensi tavun diftongi korvattaisiin vatjalaisella pitkällä vokaalilla \bar{o} , $\bar{ö}$, \bar{e} :llä tai mahdollisesti, jos diftongin ensi komponentti olisi päässyt määrääväksi, \bar{u} , $\bar{ü}$, \bar{i} :llä, jotka myös esiintyvät vatjassa. Tässä olisi kai yhtä vaikea löytää »pätevää tai uskottavaa syytä», miksi kvaliteetiksi olisi tullut juuri \bar{o} , $\bar{ö}$, \bar{e} tai \bar{u} , $\bar{ü}$, \bar{i} , vokaalit, joita enempää vatjassa kuin inkeröismurteessakaan ei esiintynyt. Sovijärvi koettaa kuitenkin löytää myös äännehistoriallisia kriteerioita diftongillisen lähtökannan tueksi. Ne seikat, jotka hän ss. 111—112 mainitsee eivät kuitenkaan voi tässä asiassa todistaa mitään. Sovijärvi lähtee olettamuksesta, että ensi tavun vokaalin pidentyminen sellaisissa tapauksissa kuin Ylä-Laukaan *nooeš*, *šooaast*, *šeeaaš* olisi ollut tapahtuneena jo esi-inkeröismurteessa jonkinlaisena muinaiskarjalan perintönä. Hän päättelee sitten, että pitkien keskikorkeiden vokaalien on täytynyt diftongiutua jo ennen esi-inkeröisten muuttoa Inkeriin, koska muussa tapauksessa olisi hänen mukaansa odotettava myös muotoja **nuueš*, **siiaš* jne, koska Ylä-Laukaan murteessa alkuperäisen \bar{o} :n, $\bar{ö}$:n, \bar{i} :n edustajina ovat \bar{u} , $\bar{ü}$, \bar{i} . Tähän on sanottava, että tuo ensi tavun vokaalien piteneminen on aivan ilmeisesti paljon myöhäisempi, kuin tekijä näyttää olettavan. Tähän seikkaan palaan vielä myöhemmin. Mutta vaikka tekijän iloksi myöntäisimmekin, että pidentyminen saattaisi olla niin vanha ilmiö, ei siitäkään vielä tarvitse seurata sitä, mitä hän väittää. Pitkät keskikorkeat vokaalit olisivat voineet jo ennen lyhyiden pitenemistä tulla artikulaatioltaan korkeammiksi ja siten välttää yhteensattumisen näiden pidentyneiden vokaalien kanssa. Mitkään äännehistorialliset kriteeriot eivät pakota olettamaan, että \bar{o} :n, $\bar{ö}$:n, \bar{e} :n edustajat olisivat inkeröismurteessa koskaan olleet diftongeja. Yksinkertaisinta on olettaa, että pitkät keskikorkeat vokaalit ovat artikulaatioltaan kohonneet, josta tuloksena on ollut paikoin \bar{o} , $\bar{ö}$, \bar{e} , paikoin \bar{u} , $\bar{ü}$, \bar{i} . Tämä on sinänsä hyvin luonnollinen ilmiö, ja sitä tapaaamme useissa kielissä. Esimerkiksi englannissa se on tapahtunut: *fool* \bar{o} : *fūl*, *see* \bar{o} : *sī*.

Soikkolan murteen pääpainollisen tavun vokaalin puolilyhyiden sellaisissa tapauksissa kuin *paʎon* 'paon', *käʎez* 'kädessä' Sovijärvi arvelee (ss. 57—58, 99—105) olevan jäännöstä aikaisemmasta tällaisissa tapauksissa Soikkolassakin esiintyneestä pitkästä vokaalista, jota nykyisin määrätapauksissa tavataan Ylä-Laukaan inkeroisurteessa, esim. *šeeaaš* 'seassa', *kääeel* 'kädellä', ja edelleen äyrämöis- ja savakkomurteessa, kansamurteissa ja karjalassa. Puolestani en näe mitään syytä olettaa, että Soikkolan puolilyhyt vokaali näissä tapauksissa palautuisi pitkään. Vokaalin puolilyhyys on käsitykseni mukaan seuraus höllästä liittymästä, joka ilmeisesti vallitsee inkeroisurteessa ja jonka vaikutusta näemme myös toisen tavun vokaalissa sellaisissa tapauksissa kuin *paʎon*. Eräissä murteissa on kyllä hölläloppuinen vokaali, joka täten välillä olleen konsonantin kadon johdosta on joutunut välittömästi toisen vokaalin eteen, saattanut pidentyä vieläkin enemmän. Näin on nähdäkseen selitettävä sellaiset suhteet kuin *lato: läost* jne., kuten SUST LXXXV s. 309 aliv. 1 olen ohimennen maininnut. Mutta tällaista pidentymistä ei ilmeistikään ole tapahtunut samassa määrin kaikissa murteissa eikä kaikissa tapauksissa. Edellytykset pidentymiselle ovat olleet olemassa vain niissä tapauksissa, joissa vokaalien väliin ei kehittynyt siirtymä-äännettä ja joissa ensi tavun vokaali jäi edelleen tavunloppuiseksi, ts. milloin ei syntynyt diftongia. Parhaiten tavuraja on säilynyt sellaisissa tapauksissa, joissa toisessa tavussa on ollut pitkä vokaali. Sentähden tapaammekin Ylä-Laukaan murteessa 1. tavun vokaalin pidentyneenä vain tällaisissa sanoissa, esim. *määeelt* 'mäeltä', *nooees* 'noessa'. Ei ole mitään syytä olettaa että Ylä-Laukaalla koskaan olisi ollut samanlaista pidennystä muodoissa *mäet* 'mäet', *šuele* 'sudelle'. Pidentyminen on myös saattanut tapahtua eri tahoilla erikseen samanlaisten edellytysten vallitessa. Jos pitäisimme pidentymistä yhtä vanhana kuin Sovijärvi, joutuisimme hänen teoriansa mukaan oletamaan, että pitkä pääpainollinen *ē* olisi näissä tapauksissa säilynyt diftongiutumatta kun taas pääpainottomiin tavuihin samoihin aikoihin kehittynyt *ē* olisi tekijän käsityksen mukaan diftongiutunut (**sitēyet* > **siitiēt* > *siitit*). Yleinen käsitys on kumminkin, että diftongiutuminen tapahtuu helpommin pääpainollisessa tavussa. Miksi inkeroisurteessa olisi käynyt päinvastoin, jää tekijältä selittämättä.

Ss. 84—95 tekijä esittää kronologisia päätelmiä konsonanttien pidennysilmiöiden ikäsuhteista. Nämä päätelmät eivät aina ole loogillisesti sitovia. Niinpä tekijä väittää s. 85 mm., että ennen geminaation syntyä sanassa *hiikkē* 'hikeen' on *h:n* täytynyt äännelaillisesti kadota. Tämä ei kuitenkaan ole ollenkaan välttämätöntä, sillä muodosta **hikehen* olisi murteen kvantiteetilakien mukaan tullut **hiikkēhen* ja tästä sitten myöhemmin *h:n* kadottua *hiikkēn*. Samalla sivulla väitetään, että ennen 3-tavuisien sanojen pidennyksiä on tapahtunut mm. *t:n* heikon asteen vastineen kato painottoman tavun *h:n* jäljestä sellaisissa tapauksissa kuin *uññōhin* (< *unohin* < **unohin* Sovijärven mukaan). Tämän päätelmän arvoa heikentää se seikka, että *uññōhin* voisi helposti olla myös analogiamuoto: *paçenimma: pačkēnin* = *unohimma: x*; *x* = *uññōhin*. Ei myöskään voida pitää sellaisten esimerkkien kuin *tukkehud* 'tukehdut' avulla todistettuna, että heikon asteen geminaattaklusili pääpainollisen tavun jäljessä oli lyhen-

tnyt yksinäisklusiiliksi ennen pidennyksen syntyä, koska *tukkkēhud* voisi olla *tucehumma* muodon välityksellä syntynyt analogiamuoto. Sovijärven kronologiset päätelmät muuten johtavat siihen, että heikon asteen geminaattaklusiili olisi pääpainollisen tavun jäljessä lyhentynyt aikaisemmin kuin painottoman tavun jäljessä, mikä tuntuu oudostuttavalta.

Painovirheitä ei teoksessa ole kovinkaan paljon. S. 44 sanotaan: »Vatjalaisia lainoja ovat *vadja* ja *vadjalajin*, *kabja* 'kavio', *hibjä* 'iho', *kubjaz* 'vouti'.» Kolmen viimeksimainitun sanan väittäminen vatjalaisiksi lainoiksi ei kuitenkaan liene ollut tekijän tarkoitus. S. 52 on **sēkla₁a₁k₁* pro **sēkla₁a₁k₁*, s. 77 *kandomed* pro *kantomed*, s. 110 *ūdimes* pro *ūtimes*, s. 127 **lēkkuhe_n* pro **lēkkuhe_n*, s. 148 *vatj. naine*, *sōma₁naine* pro *naine*, *sōma₁naine*.

Niistä huomautuksista huolimatta, joita yllä on tehty ja joiden lukua vielä voisi lisätä, on tunnustettava, että teoksella on paljon ansioitakin. Vaikka tekijä yleensä onkin herkästi omaksunut opettajansa Kettusen usein heikosti perusteltuja olettamuksia esimerkiksi eräiden äänneilmioiden maantieteellisistä yhteyksistä, hän on toisaalta kuitenkin useissa kohdin asettunut itsenäiselle kannalle muutamiiin opettajansa käsityksiin nähden. Niinpä on huomattava, että Sovijärvellä on todellisuuspohjaisempi käsitys inkeröismurteen asemasta ja suhteesta suomen läntisiin murteisiin kuin Kettusella, joka on väittänyt, että inkeröismurteen luonteenomaisuudet »viittaavat paljon ratkaisevammin länteen kuin itään» (SM II s. 198). Sovijärvikin nähdäkseni vielä pitää murteen länsisuomalaisuutena sellaista, minkä ei suinkaan tarvitse sitä olla. Hän sanoo esim. (s. 212), että »pitkien *ā*-, *ā*-vokaalien diftongiutumattomuus on murteen ehkä huomattavin länsisuomalainen piirre.» Ensinnäkin on tietysti huomattava, että jos kaksi murretta, kumpikin tahollaan, on säilyttänyt jonkin yhteisestä kantakielestä periytyvän vanhan äänneseikan, niin sen ei periaatteessa tarvitse viitata mihinkään läheisempään yhteyteen näiden murteiden välillä. Mitä erikoisesti inkeröismurteeseen tulee, niin on, kuten jo edellä mainitsin, todennäköistä, että edes pitkät keskikorkeat vokaalit eivät ole murteessa diftongiutuneet. Sitäkin vähemmän syytä on silloin olettaa, että *a*:n ja *ā*:n diftongiutumattomuus olisi murteessa jotakin länsisuomalaisuutta.

Professori Sovijärven tutkimus Soikkolan inkeröismurteesta on teos, jonka ilmestymistä on iloiten tervehdittävä. Se on poistanut sen aukon, joka inkeröismurteen yksityiskohtaisen äännehistorian kohdalla jo kauan on tunnettu. Se perustuu tekijän itsensä suurella tarkkuudella keräämään ainekseen ja on siten vienyt suomen ja lähisukukielten tutkimusta huomattavan askelen eteenpäin.

Lauri Posti.